

SULTAN İLAHİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

3023-5820

Altı Aylık Hakemli Kısa Makale, Araştırma ve İnceleme Dergisi

Vol./Cilt: 2, Issue/Sayı: 1, ss. 93-105, June/Haziran 2024

Namaz İbadetinin Toplumsal Bütünleştirme Etkisi*

The Social Integration Effect of Prayer Worship

Gülcan Çelikel¹

Öz

Dinler mensupları arasında güçlü bir bağ oluşturmak ve toplumsal bütünleşme sağlamayı hedeflemektedir. Her din inananları arasında inanç ve değerler sistemi kurmaya çalışmaktadır. İnanç ve değerler sistemi etrafında birleşen inananlar, dini pratikler ile bu birlikteliklerini pekiştirmektedir. Dini pratikler toplumsal yardımlaşma ve dayanışmada önemli rol oynamaktadır. Diğer dinler gibi İslam dini de ortaya koyduğu inanç ve ibadet esasları ile toplumsal dayanışmanın sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. İslam dininin pratikleri ele alındığında bireysel ve toplumsal anlamları içerdiği söylenebilir. İslam dininin pratikleri, inananlar ve Allah arasında kuvvetli bir bağ oluşturmayı amaçlarken aynı zamanda inananlar arasında da bir bütünleşme sağlamaktadır. Dini pratikler içerisinde özellikle toplu halde yapılan ibadetler inananların aynı anlam ve duygu etrafında birleşmesinde etkilidir. İslam dini mensupları arasındaki birlik ruhunun en somut örneğini oluşturan namaz, günde beş kere toplu olarak yerine getirilmekte ve tüm farklılıkları ortadan kaldırarak inananları bir araya toplamaktadır. Bu çalışmada dinin toplumsal boyutu ile İslam'da toplumsal bütünleştirme anlayışı değerlendirilmiştir. Bu bağlamda namaz ibadeti ve camilerin toplumsal bütünleştirmeye etkisi başlığı altında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Toplumsal Bütünleşme, Namaz, İslam Dini.

Öne Çıkanlar

- Din olgusu, toplumlarda sosyal bütünleşme ve kaynaşmanın sağlanmasında bütünleşme faktörü olarak işlev görür.
- Din, toplumun şekillenmesinde yer alan duygular ekseninde toplumsal devamlılığı sağlar.
- Namaz, toplu şekilde de ifâ edilen bir ibadet olduğu için bütünleştirme fonksiyonu vardır.
- Camilerde kılınan namaz ibadeti ile toplumsal çatışma önlenmektedir.
- Namaz, toplumda statü farklılıklarını ortadan kaldırarak toplumsal eşitlik sağlamaktadır.

* Araştırma Makalesi / Research Article, Geliş Tarihi / Date Received: 29.11.2023, Kabul Tarihi / Date Accepted: 21.12.2023, Yayın Tarihi / Date Published: 30.06.2024.

-Bu çalışma, yazarın ESOGÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Doç. Dr. Yılmaz ARI danışmanlığında yürütülen "Toplumsal Bütünleşme Faktörü Olarak İbadet ve Ritüeller; İslam Dini Örneği" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

-Bu makale 31 Aralık 2023 tarihinde, *Sultan İlahiyat Araştırmaları Dergisi (SİAD)*'nde (1/1 (Aralık 2023), 1-13. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10413220>) bilgileriyle yayınlanmış olup yazarın; çalışmanın sehven tezden mamul olduğunu belirtmemesi üzerine yeniden DOI alınarak yayınlanmıştır.

¹ Milli Eğitim Bakanlığı, E-Mail: gul.celikel@hotmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-8610-6565>

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Çelikel, Gülcan. "Namaz İbadetinin Toplumsal Bütünleştirme Etkisi". *Sultan İlahiyat Araştırmaları Dergisi (SİAD)* 2/1 (Haziran 2023), 93-105. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.12600556>

Abstract

Religions aim to create a strong bond between members of religions and ensure social integration. Every religion tries to establish a system of beliefs and values among its believers. Believers, united around the system of belief and values, reinforce this unity with religious practices. Religious practices play an important role in social cooperation and solidarity. Like other religions, Islam contributes to social solidarity with its principles of belief and worship. When the practices of the Islamic religion are considered, it can be said that it contains individual and social meanings. While the practices of the Islamic religion aim to create a strong bond between believers and Allah, they also provide integration between among believers. Among religious practices, especially collective worship is effective in uniting believers around the same meaning and feeling. Prayer, which is the most concrete example of the spirit of unity among members of the Islamic religion, is performed collectively five times a day and brings believers together, eliminating all differences. In this study, the social dimension of religion and the understanding of social integration in Islam were evaluated. In this context, prayer worship and the impact of mosques on social integration were discussed under the heading.

Keywords: *Sociology of Religion, Social Integration, Prayer, Islamic Religion.*

Highlights

- The phenomenon of religion functions as an integration factor in ensuring social integration and cohesion in societies.
- Religion ensures social continuity on the axis of the emotions involved in shaping society.
- Since prayer is a worship that is also performed collectively, it has an integration function.
- Social conflict is prevented through prayer in mosques.
- Prayer provides social equality by eliminating status differences in society.

1. Giriş

Dinî inançlar, tüm toplumlarda sosyal ve kültürel bir fenomen olarak ortaya çıkmıştır (Arı, 2021). Bu inançlar, bireylerin davranışlarını ve tutumlarını etkilemekte olup, onlara iç ve dış dünyalarını anlamlandırma yolları sunar. Din, bireylerin manevi yönleriyle ilgilenirken aynı zamanda sosyal ilişkilerini de şekillendirmeyi amaçlar. Dinlerin toplumsal boyutu ele alındığında bireylerin karşılıklı etkileşim halinde oldukları sosyal hayat odak noktası durumundadır.

Din evrensel bir özellik taşımakta, bireylerin manevi dünyasını zenginleştirmektedir. Ancak dinin, bireylerin maddi dünyasını ve sosyal ilişkilerini anlamlı bir yapıya dönüştürme işlevi de bulunmaktadır. Din, tarihsel olarak toplumsal yaşamın en eski görünümlerinden biridir. Çünkü tarih boyunca tüm toplumlarda dinsel inançlar ve pratikler görülmüştür. Din mensupları için ibadet, ritüel ve törenler, dinî yaşamın önemli göstergelerindedir. İslam dininin yükümlü kıldığı ibadetlerde, ifa edenler de dini duyguları besleyip geliştirmeye yaramaması nedeniyle öğretici bir fonksiyon taşımaktadır. Ayrıca ibadetler dinin ifadesi olmanın yanı sıra sembolik bir işlev de yerine getirmektedir.

İnsan toplumsal bir varlık olması nedeniyle içinde doğup yaşadığı sosyo kültürel çevreden etkilenmektedir. Kültürün temel unsurları arasında bulunan din olgusu, insanların toplumsal ve fiziksel çevreleriyle ilişkilerini anlamlandırmalarında da oldukça önemlidir. İnsanların

çevreyle ilişkileri dinden bağımsız ele alınamaz. Bireysel ya da toplumsal tutumların din olgusundan soyutlanarak açıklanması mümkün değildir. Dinin belirleyici rolü dikkate alınarak tarihsel süreç içerisinde din ve dini pratiklerin toplumsal hayata etkileri değerlendirilebilir. Bu çalışmada din ve toplum ilişkisinden yola çıkılarak, toplumsal yaşamda etkili olan dini pratiklerden namaz ibadetinin toplumsal bütünleşme üzerindeki etkisi açıklanmaya çalışılmıştır.

2. Toplum ve Din İlişkisi

Din, bireylerin tutum ve davranışlarını, bireyler arasındaki ilişkileri ve toplumsal hayatı şekillendiren temel kurumlardan birisi olarak süreklilik göstermektedir. İnsan ve toplum için oldukça önemli olan din kurumu tarihsel süreç içerisinde her dönem dikkatleri üzerine çekmiştir. Günümüzde din, insan ve yaratıcı arasındaki kişisel ilişki olarak kabul edilse de din toplumsal yaşam içerisinde anlam bulmaktadır. Dinlerin yaşanılabilir olması için bir nevi toplumların var olmasına muhtaçtır (Akdoğan, 2002) denilebilir.

Dinlerin asıl ilgilendiği insanlardır. Hayata anlam ve gaye kazandıran din, insanın toplumsal yaşamda karşılaştığı sorunlar karşısında varlık gösterir. Her din bir toplum içerisinde ortaya çıkarak hayat bulur. Dini bağlar toplumun üyelerini birbirlerine yaklaştırır. Dini bir birlik, bir topluluğu içerdiği için kutsal olanla ilişkilerden meydana gelen grupların, toplulukların ve cemaatlerin incelenmesi gerekmektedir. Din sistemli bir kurum olması nedeniyle dini inançlar, değerler, pratikler, ritüeller, ayin ve törenler gibi çeşitli unsurları bünyesinde barındırır. Sosyal sistem içerisinde dini inanç ve pratikler, çatışmayı ve şiddeti ortadan kaldırma görevi üstlenmektedir. Dini inançlar ve pratikler konusunda toplumun bütünleşmesi ve farklılaşmasını sağlama gibi önemli fonksiyonlara sahip olması nedeniyle dinin sosyal boyutu bilinenden çok daha kapsamlıdır (Karadoğu, 2008).

Toplumsal yaşam içerisinde bir dinin pratiklerinin anlaşılması için bulunduğu bölgedeki etkileri incelenmelidir. Başka bir ifadeyle toplum içerisinde dini pratikler faaliyet halinde ele alınmalıdır. Herhangi bir dini cemaatin bireylerde meydana getirdiği aidiyet duygusunun incelenmesi gerekmektedir. Zira din insanlarda toplumsal birleşme ve dayanışmanın temelini teşkil etmektedir. Din, korku ve saygıya dayanarak çift yönlü bir bağımlılık duygusuna yol açar. Dini faaliyetlerin, ritüellerin ve pratiklerin incelenmesi dini grupların toplumsal yapı arasındaki ilişkilerinin değerlendirilmesine neden olur (Hökeleli, 2005).

Toplumun ortak dini hayatı, din ve toplum ilişkilerinden oluşan etki ve tepkilere dayanmaktadır. Sosyal fonksiyonu ve toplumsal yaşam üzerindeki etkileri göz önünde bulundurularak toplumsal şartlar ve olayların din olgusu üzerindeki etki ve tepkileri de anlaşılır hale gelmektedir. Din ve toplumun karşılıklı etkileşim içinde olmaları nedeniyle toplum dini, dinde toplumu sürekli etkilemektedir. Dolayısıyla toplumun ya da dinin birbirlerinden soyutlanması mümkün değildir. Başka bir ifadeyle toplumsal istekleri olmayan bir din ve dinle bağları bulunmayan bir toplum varlık gösteremez (Akdoğan, 2004).

Din ve toplumsal kurumların birbirleriyle açık bir ilişki içerisinde olmaları, insanlık varlık gösterdikçe din olgusunun da var olacağına işaret etmektedir. Dini inançlar ve pratikler kültürlere göre değişmektedir. Ancak tarihsel süreç ele alındığında bilinen her toplumda dinin var olduğu söylenilebilir. Dinler, kendilerine inananlar topluluğu tarafından yerine getirilen pratikler ile bağlantılı olarak çeşitli simgeler içermektedir. Din ve toplum arasındaki kadim ilişki modern dünyada yerini dinin ve dini pratiklerin tartışılmasına bırakmıştır. Bu bağlamda din ve dini uygulamalar ile ilgili çok yönlü araştırmalar yapılmıştır (Kongar, 1999).

Din bireysel anlamda insanların yaratıcı ile bağ kurmalarını sağlamakta ve dünyayı tanıma, dünya içerisinde kendilerine bir yer edinme gibi fonksiyonları üstlenmektedir. Ancak dinin toplumsal düzeyde de birçok fonksiyon yerine getirdiği göz ardı edilmemelidir. Dinlerin her biri az ya da çok değişmiş yeni bir toplum modeli oluşturmaktadır. Toplumsal hayatta bireysel davranışların yeniden şekillendirilmesini sağlayan din, toplumlara belli bir zihniyet kazandırma işlevi taşımaktadır. Dinler, toplumsal gerçekliğin en önemli unsurlarından biri olarak toplumsal yapının davranışlarının belirlenmesinde rol oynamaktadır (Coşkun, 2003).

Şerif Mardin'e göre dinin, insan hayatındaki işlevleri üç boyutta ele alınabilir. Bunlardan ilki kişisel alandır. Din, insanların inanç dışında da çözüme kavuşturmadıkları herhangi bir şeye dair çözüm yolları sunmaktadır. İkinci işlev ise kültürel boyuttur. Din bir semboller sistemi olarak içinde yaşanılan dünyayı anlamlandırmaya katkı sağlar. Son olarak dinin toplumsal yapı unsurlarının istikrar kazanmasını sağlama işlevi de bulunmaktadır (Mardin, 1983). Böylelikle din, bireylerin, bireyler arası ilişkilerin ve toplumsal yaşamın oluşumunda ve şekillenmesinde katkıda bulunan ana kurumlardan biri olarak devamlılık göstermektedir.

3. İslam ve Toplumsal Bütünleşme: İbadet ve Ritüeller

Topluluk, sosyal bir süreç içerisinde insanların bir araya gelerek, bütünleştiği insan ilişkilerinin etkileşimidir. Söz konusu etkileşim sürecinin oluşmaması durumunda çatışma ortaya çıkarak ayrılaşma başlamaktadır. Toplulukların bütünleştirici sosyal ilişkisini kuran unsur en temelde bireylerin gruplar içerisinde olumlu iş birliğine dayanmaktadır. Topluluk, sosyal bir süreç olmanın yanı sıra gönüllü bir sosyal dayanışma duygusuna da işaret etmektedir (Keskin, 2004).

Toplumun uyumlu bir bütün olarak kalmasında, toplumsal düzenin korunmasında ve toplumsal çözülmenin engellenmesinde onun bütünlük halini koruması gerekmektedir. Toplumsal bütünlüğün korunması sosyal ekonomik gelişmenin sağlanması için öncelikli bir durumdur. Toplumda var olan değişme (Arı, 2021) ve farklılaşma kadar toplumsal bütünleşme de önem arz etmektedir. Toplumsal bütünleşme, toplumdaki sosyal grupların kendi birlikleriyle ilgili varlık bilincinde olarak birlik ve beraberliği bozmayacak düzeye ulaşmasıdır. Katı ve mutlak değil aksine görece bir özellik taşıyan toplumsal bütünleşmede toplumdaki farklılıklar ortadan kalkmamakta yalnızca yönlendirilmektedir. Toplumsal birliği sağlamak için ortak paylaşımlar önem arz eder. Ortak paylaşımlar, kültürel mirastan, paylaşılan topraklara kadar değişir. Böylece, toplumsal bütünleşme daha iyi gerçekleşir. Bunun için, bazı alanlarda ortak fikirlere sahip olmak (Altıkardeş, 2004) faydalıdır denilebilir.

Dinler tarihinde sıkça görülen insan ve kutsal kabul edilen ile ilişkide bir simgeleme gereksinimi söz konusudur. Bu simgeleme yalnızca İslam dininde değil tüm dinsel öğretilerde bulunur. Dinlerin ortak hedefi arasında insanların mutluluk ve huzurunu temin etmek yer alır. Bu bağlamda her dinin kendine göre bir takım ibadet ve ritüelleri vardır. İslam dininde aşkın ve içkin kabul edilen tanrıya ibadet etmek üzere sözlü formüller ile kimi dinî hareketler ile dinsel pratikler icra edilir. Allah'a ibadet amacıyla namaz, zikir, dua gibi dinsel kavramlar kullanılır. Bu kavramlar, Allah'ın hem aşkın hem de içkin olduğunu ifade eder. Böylece, müminler Allah ile iletişim kurarlar. Somut objelerin kullanımı İslam dinindeki ibadetlerde yer almamaktadır. Müslümanların ahiret inancında cennetin zevki ve cehennem acıları adı altında pek çok sembol bulunur. İslam dininin gerekleri, semboller olmadan tasvir edilememektedir (Ünal, 2010) denilebilir.

Çoğunlukla günlük ibadetlerini yapan ve dini pratiklerini yerine getiren bireylerin diğer bireylere nazaran manevi doyuma erişen kişiler oldukları söylenebilir. Özellikle yaşlılık döneminde görülen yalnızlık duygusu ve toplumsal hayattan soyutlanma sorununa karşı dini pratiklerin yerine getirilmesinin bireye önemli ölçüde katkı sunduğu görülmüştür. Toplu yapılan ibadetler, insanlara yoğun bir ruhsal deneyim yaşatır. Çünkü onlar, derin bir konsantrasyon sağlar. Böylece, insanlar arasında ortak bir duygu uyandırır. Böylece toplumsal dayanışma ve karşılıklı destek ortamı sağlanmaktadır. Dini hayat ile bireyin sağlığı arasında bir ilişki bulunmaktadır. Çünkü dini gelenekler kişinin beslenme alışkanlığı üzerinde etkisini gösterdiği gibi, dua ve ibadetler de olumlu duygu ve düşünceler aracılığıyla bağımsızlık sistemini harekete geçirerek her türlü olumsuzluk karşısında bünyeyi korumaktadır (Ece, 2000).

Dinlerin muhafazakâr bir yapıya sahip olmaları nedeniyle sosyal değişmelere kapalı olarak değerlendirilmesi söz konusudur. Ancak dinler bu olumsuz tavırları yanında özellikle sosyal bütünleşme ve kaynaşmanın sağlanmasında etkilidir. Toplumsal hayat içerisine din, inanç ve pratikler genişlik, yoğunluk ve derinlik bakımından sosyal ve kültürel yaşamın tüm alanlarında ilişkilere ve etkileşimlere maruz kalmaktadır. Dinin kutsal hakikat aracılığı ile içinde bulunduğumuz dünyayı ve hayatı anlamlandırması bu özelliğinden kaynaklanmaktadır. Din ve toplumsal yaşam ilişkisinde örnek olarak vahdet anlayışı, eşitlik ve adaletin yegâne değer olarak görülmesi, adaleti tesis etmede merkezi otorite ve çoğunluğun fikrine uymanın gerekliliği, kamu hizmetlerinin emanet kabul edilmesi gibi alanlar, dinin zihniyet ortaya koymada rolüne işaret etmektedir (Karaman, 2010).

Din kültürel yapının oluşmasında en önemli faktörlerden biridir. Bunun yanı sıra din toplumsal sınırların ve tanımlamaların netlik kazanmasında görevli olan sosyal bir kimlik oluşturmaktadır. Günümüzde sosyal bilimler alanında din kültürel kimliğin temeli kabul edilmekte ve bu durum ulusal ve uluslararası politikada dinin etkisini göstermektedir. Dinin toplumsal bütünleşmede en önemli kurumlar arasında kabul edilmesi Emile Durkheim, Talcott Parsons ve Robert Bellah gibi sosyologların temsil ettiği bütünleşme teorilerine dayanmaktadır. Din toplumsal sistemin dengeli ve devamlı yapısını sürdürülmesine dair katkıda bulunarak

toplumun düzeninin devamlılığında bütün toplumlar içerisinde geçerli olan bir ön şarta işaret etmektedir (Karadoğu, 2008). Bu konuda din sosyolojisinin kurucu isimlerinden olan Emile Durkheim'in görüşleri önem arz etmektedir.

Durkheim, oluşturduğu teoride, din olgusunun kolektif boyutunu vurgulamıştır. Ona göre dinsel törenlerin işlevi bireylere fayda sağlamaktan daha çok toplumun dayanışmasını sürdürmektir. Ayin ve törenlerin toplumun üyelerini örf ve adetlere bağlamada kolaylaştırıcı bir etkisi bulunmaktadır. Ayinler biçimsel ve ritmik usuller olarak bir amaca yönelen ve tekrarlanan hareketlerdir. İnançları ve iktidarları meydana çıkarma işlevine sahip olan ayinler, toplumsal kaygıları ortadan kaldırmaya yardımcı olur. Ayin ve törenlerin benimsenmemesi durumunda normlar bozulmaya uğrar (Durkheim, 2005).

Toplumsal bağlar, bireyler arasındaki uzlaşmaya dayanmaktadır. Dolayısıyla sosyal bütünleşme toplum dışında ele alınamaz. Sosyal bütünleşme için uzlaşma ve beraberlik bulunmalıdır. Zira bütünleşme sosyal bir sistem içerisinde devamlılığı sağlayabildiği için sistemin tüm parçaları birbirleriyle uyum içerisinde olmalıdır. Bütünlüğün ve birliğin toplumsal yaşam için ne derece önemli olduğu bilinmekle beraber kaybedilmesi durumunda toplumsal çözülme yaşanması kaçınılmazdır. İslam dininin kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'de toplumların birlik ve beraberlik içerisinde olunması istenmektedir. Çünkü birlik ve beraberlik içerisinde bulunmayan toplumlar çöküşe ve bunalıma girer (Okumuş - Baltacı, 2020).

Din, toplumun şekillenmesinde yer alan duygular ekseninde toplumsal devamlılığı sağlamaktadır. Durkheim'e göre toplumsal hayat, değerlerin paylaşıldığı ve tutarlı bir bütün içerisinde beraberliğin var olması ile oluşur. Söz konusu değer birliği nesilden nesle aktarılan, pekiştirilen ve meşrulaştıran değerler ile sağlanmaktadır. Sürecin en önemli unsuru dindir. Din yalnızca bireylerin beraberliğini sağlayan inanç ve törenler değil, aynı zamanda dünyanın yorumlanması ve anlamlandırılması için de çeşitli kategoriler sunar (Günay, 1992).

Dinlerin insani ve sosyal boyutları bağlamında bireyleri yönlendiren veçheleri bulunmaktadır. Şerif Mardin İslam dininin toplumu tanımlayan, normatif bir biçimde talimatlar vererek topluma yön veren, farklı ideolojik ve kültürel unsurları topluma mal eden ve bireylerin korunmasını sağlayan özelliklere sahip olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda İslam dininin insani ve sosyal boyutu oldukça önemlidir. Din sosyolojisi içinde yer alan konulardan biri de dinin bütünleştirici etkisidir. Toplumsal hayatta yaşanan düzen sorunları yalnızca iktidar ile çözüme kavuşturulamaz. Sorunların çözümü için ortak bir değer sistemi içerisinde hareket etmek gerekmektedir. Din değer ve normlara anlamlar vererek bireyler üzerinde baskı oluşturmak ve zorlayıcı bir niteliğe sahip olmak üzere vicdana dayalı ayin ve törenleri ile toplumun bütünleşmesine katkı sağlamaktadır. Dinin bir diğer rolü ise din mensupları arasında bütünleştirici ve birleştirici etkisidir (Mardin, 1983).

İnsanlar, ibadetler ile yalnızca yaratıcıya yaklaşmaz ayrıca diğer insanlara da yaklaşarak sosyalleşmektedir. Dinin pratik uygulamaları olan ibadetlerin öğrenerek yaşatılmasında toplumsal bir değer olarak varlık sürdürmektedir. Tevhit inancı ekseninde ideal görülen sosyal

kaynaşmanın ve bütünleşmenin ibadetlerin tamamında karşılandığı görülmektedir. Cemaat ile kılınan namazlarda, oruç, hac, infak, sadaka ve zekâtlarda emir ve tavsiyeler verilerek toplumsal dayanışma ve bütünleşmenin ana dinamikleri ön plana çıkarılır (Altıkardeş, 2004).

Günümüzde yaşanan gelişmeler, toplumlarda ayrışma ve farklılaşma hızını arttırmıştır. Her geçen gün daha karmaşık bir yapıya bürünen, iş bölümü ve uzmanlaşmanın son raddede olduğu toplumlarda, sosyo kültürel yapıyı oluşturan siyaset, felsefe, hukuk gibi bilimlerin birbirlerinden ayrıldığı görülmektedir. Bu durum toplumda ayrışmalara ve farklılaşmaya neden olmaktadır. Dolayısıyla toplumsal birlik ve bütünleşmenin sağlanmasında önemli bir görevi olan dine yönelim artmaktadır. İslam dininin birlik ve bütünleşmeyi sağlama işlevini ibadetler ile yerine getirdiği söylenilebilir. İslam dini sosyal ve kültürel şartlara ve farklılaşmalara uyum sağlamada oldukça başarılıdır. İnancın temelinde tevhit başka bir ifadeyle birlik duygusu yer almaktadır. İslam dininin temelini sosyal bütünleşme, dayanışma ve birlik oluşturmaktadır (Akdoğan, 2002).

Dini tecrübeler bireyleri diğer insanlara karşı daha olumlu tutumlara ve yardım hissine yönlendirmektedir. İslam dininin yükümlü kıldığı ibadetler insanları kendilerine kötülük yapanları affetmeye yönlendirmektedir. Bilinçli olarak din mensupları arasında bütünleştirici ve birleştirici bir rol üstlenen din, geniş bir cemaat içerisinde din grubu kurmaya ve geliştirmeye yardımcı olmaktadır (Karaman, 2010). Bu bağlamda dinin bütünleştirici etkisini hayatın birçok alanında gözlemlemek mümkündür.

4. Namaz İbadeti

Dini hayatın en temel tezahürü olan dini pratikler bireylerin ibadetlerini yerine getirip getirmeme durumlarına bağlıdır. İbadetler düzenli olarak tekrarlanan ritüellerdir. Dini inanç ve duyguların somut ifadeleri olan ibadetlerin, sosyal, kültürel ve psikolojik duygu ve düşünceleri geliştirmeleri nedeniyle öğretici işlevleri bulunmaktadır. İnsanların güçlükler karşısında varlık gösterebilme ve zorluklarla mücadele etme biçimleri ibadetler sayesinde gelişmektedir (Erten, 2008).

Namaz ibadeti, yaratıcı ile insan arasında bağlantı kurulması temeline dayanır. İslam dininde namaz bütün ibadetlerin özü kabul edilir. Kadın ve erkek her Müslüman için günde 5 vakit namaz kılma yükümlülüğü bulunur. Namaz, belirli şartlar altında belli rükûnları ihtiva eder. Namaz, toplumsal ibadet anlamına da gelmektedir. Namaz ibadetinin ön şartları arasında abdest almak ve temizlik gelir. Namaza hazırlık esnasında abdeste yönelen birey, her türlü pislikten ve necisten temizlenmeye başlar. Abdest azalarının yıkanması ile başlayan süreç; manevi kirden, isyandan da arınmayı ve her türlü dünyevi unsurlardan vazgeçmeyi kapsamaktadır (Okumuş - Baltacı, 2020).

Namaz ibadetinde söz ve hareket unsurlarından oluşan tam bir ifade sistemi bulunmaktadır. İslam dininde namaz insanın yaratıcıya doğru yolculuğuna işaret etmektedir. Bu yolculuk esnasında kullanılan araç söz ve hareketlerdir. Namaz ibadetinin bireysel, psikolojik ve

toplumsal olmak üzere üç boyutu bulunmaktadır. Namaz ibadetinin bireysel ve psikolojik boyutu ele alındığında insan ve yaratıcı arasında etkili güçlü ve sağlıklı bir bağ kurmanın hedeflendiği söylenebilir. Namaz ibadetinin toplumsal boyutu ise toplu yapılan bir ibadet olması nedeniyle birlik, beraberlik ve bütünleşmeye katkı sunduğu görülmektedir (Efe, 2013).

İslam dininde yaratıcıya yakınlaşmanın yolu olarak görülen namaz ibadeti, bu özelliğiyle diğer ibadetlerin özü durumundadır. Namaz ibadeti en temelde dünya işlerini bırakarak kendisini sorguya çekilmek üzere Allah karşısında durmayı, şükürlerini ve şükranlarını sunmayı sağlamaktadır. Namaz ibadeti içkin boyutuyla maddi âlemi aşkın boyutu ile manevi âlemi ilgilendirmektedir. İslam dininin başlangıcından itibaren toplumsal yaşama tezahürünün en belirgin örneği toplu halde kılınan namazlar vardır. Zira İslam dininde namazın cemaat ile kılınması ve Müslümanların ise cemaati oluşturması istenmiştir (Demirci, 2000).

İbadetlerin temel özelliği dini vizyon içerisinde bulunan unsurların ifade edilmesidir. İslam dininde yer alan namaz, toplumsal ibadet anlamına gelmektedir. Namaz ibadetine cemaate önem veren İslam dininde, toplumsal faaliyetlere, dayanışmaya ve bütünleşmeye de önem verilmektedir. Tüm anlatılanlar ışığında namaz ibadetinin yalnızca ahlaki bir eğitim olmadığı ve toplumsal boyutta bir hıfzısihha eğitimi olduğu söylenilebilir. Namaz ibadetini yerine getiren bireylerin sayıca fazla olmasına işaret eden cemaat fikri, ortak kararların alınmasında, uygulanmasında, mücadelesinde ve iş bölümünde etkilidir (Yörük, 2006).

5. Namaz İbadetinin Toplumlara Bütünleştirme Etkisi

Dinlerin en önemli işlevi toplumsal birlik ve bütünleşmeyi sağlamasıdır. İslam dininin kutsal kitabı Kuran'ı Kerim'de ve Hazreti Muhammed'in hadis-i şeriflerinde bu dinin mensuplarının birlik, kardeşlik, dayanışma ve bütünleşmeye teşvik edildiği görülmektedir. Toplu yapılan ibadetler toplumsal eşitliğin sağlanması ve güçlendirilmesine katkıda bulunurken aynı zamanda ibadet edenler arasındaki mevkileri ve ırk üstünlüğünü ortadan kaldırarak sosyal bütünleşmeye fayda sağlamaktadır. Dolayısıyla toplu ibadetler temel birlik ve eşitliği günlük yaşam içerisinde ortaya koymaya yarayan ritüeller arasındadır (Abuzar, 2012).

Dini seremonilerin tamamının geleneklere uygun olarak yapılması gerekmektedir. Dini ritüeller ya da törenler diğer bir ifadeyle dini bütün faaliyetler güçlü bir toplumsal bütünleşme işlerine işaret etmektedir. İslam devletlerinin gelenekleri içerisinde bir yerleşim yerinin en üst yöneticisi merkez camiinde namazları kaldırmaktadır. Namaz ibadet toplum içerisinde yalnızca diğer bireyler ile değil aynı zamanda devlet yönetiminde bulunan sorumlu memurlar ile de buluşmayı sağlamaktadır. İslam geleneği içerisinde kolektif hareketlere oldukça sık rastlanılmaktadır (Demirci, 2000).

Tarihsel süreç incelendiğinde Müslümanların birbirlerine bağlanmasına neden olan bağ cemaat anlayışıdır. Müslüman bireylerin ileri ya da geri olmasına bakılmaksızın bütün Müslümanlar arasında bir bağ bulunmaktadır. Bu durum günümüzde de doğrudan dini kaygıdan uzak olanlar ile Müslümanlar arasında bulunanların bir arada yer almasında kendini göstermektedir (Erten, 2008).

İslam dini cemaat ile kılınan tüm namazlarda insanların birlik içerisinde yer almasını sağlarken aynı zamanda namaz ibadetini topluma mal ederek toplumsal ve kolektif bir nitelik kazanmasını sağlamaktadır. Namaz bireyleri günde beş kez bir araya getirerek statülerine bakılmaksızın tam bir eşitlik içerisinde aynı yerde bulunarak ibadet etmelerini sağlamaktadır. Bireyler herhangi bir engelleme olmaksızın namaz ibadetiyle birbirlerine yaklaşmış olmaktadır. Namaz ibadetinde askeri bir disiplin söz konusu olduğu söylenilebilir. Zira Müslümanların namaz kıldığı yerler ciddi bir düzen içerisinde tasarlanan sosyal alanlardır. Dünya üzerinde bulunan Müslümanların tamamı namaz ibadetinde Kâbe'ye yönelmektedir. Bu durum statü, ırk ve ülke fark etmeksizin dünya üzerinde bulunan bütün İslam toplumlarının birlik ve bütünlüğünü göstermektedir (Karadoğu, 2008).

İslam dininin emrettiği ibadetler, toplumsal bütünleşmede önemli roller üstlenmektedir. Cemaat ile kılınan namazlar, sadaka ve zekât vermek gibi mali ibadetler ile hac ibadeti toplumsal birleşme ve bütünleşmenin vücut bulduğu alanlardır. Camide cemaatler ile beraber kılınan namazlar ve topluluk ile kılınan teravih, Cuma, cenaze ve bayram namazları saflar halinde toplanmış şekilde bulunan inanç mensupları için bir bütünleşme hâlidir (Arslantürk, 2009).

İslam dininde namaz Müslümanlığa dâhil olmanın en somut sembolüdür. Müslümanlardan oluşan topluluğun beraber icra etmekte yükümlü buldukları namaz ibadeti Müslüman ümmetin sosyal yapılanmasında merkezi oluşturmaktadır. Namaz ibadeti İslam inancı içerisinde sosyal hayata açılan ilk ve en önemli simgedir. Namazın kılındığı yere cami, namazı birlikte kılanlara ise cemaat denilmektedir. Cemaat gayeli topluluk anlamına gelmektedir. Buradan hareketle namaz ibadetinin toplumsal işlevinin birlik ve bütünlüğü sağlamak olduğu söylenilebilir. Namaz ibadeti aynı zamanda diğer inanç toplumlarından ayrılarak Müslümanlara kimlik ve kişilik sağlamaktadır. Söz konusu bu simgesellik özgün bir cemaate işaret etmektedir (Apaydın, 2006).

Toplu namazların kılındığı camilerde insanlar; eşitlik içerisinde birlik ve beraberlik ekseninde buluşmaktadır. İslam dininin cemiyet dini özelliği sebebiyle namaz ve cemaatin kendi arasındaki sıkı ilişkide sosyal boyut oldukça önemlidir. Zira İslam dininde yeryüzünün tamamı mescit kabul edilmektedir. Namaz ibadeti insanları yaratıcıya yakınlaştırmasının yanı sıra sosyalleşmelerinde de aktif bir işlev üstlenerek topluma yabancılaşmanın önlenmesini sağlamaktadır. Sosyal varlıklar olan insanların, sosyal kişilik ve karaktere sahip olduğu göz ardı edilmeyerek söz konusu özelliklerin güçlendirilmesi için cemaatleşme ya da farklı bir ifadeyle mesleki dini ve kültürel alanlarda bulunmaları gerekmektedir. İslam dini ve Müslümanlar kendi aralarında bulunan ortak bilinç ekseninde namaz gibi toplu ibadetler gerçekleştirmektedir (Arslan, 2004).

Namaz ibadeti ve diğer emirler toplumsal bütünlüğün sağlanmasında öncelikli olarak toplumda dezavantajlı kesimlerle ilgilenilmesini teşvik etmektedir. İbadetler aracılığıyla din olgusu kutsallığından sıyrılarak aynı zamanda kolektif ilişkilerini de düzenlenmesi önem arz

etmektedir. Yaratıcının emir ve yasaklarına uyan Müslüman kesim, toplum tarafından ahlaksız olarak nitelendirilen tutum ve davranışlardan uzaklaşmaktadır. Bu bağlamda namaz ibadetinin kişiler için fayda sağladığı kadar bireyin çevresi için de önemli faydalar sağladığı söylenilebilir (Yılmaz - Karacoşkun, 2013).

Gerçekleştirilen pek çok çalışmada toplumun namaz kılan fertlerden meydana gelmesi durumunda ruhsal ve bedenen sağlıklı bir toplum olarak kabul edildiği görülmektedir. Söz konusu toplumun üyeleri her namaz vaktinde yaratıcının emirlerinden gizli ve açık olarak uygulamasında ahlaki bir uygulamalı eğitim almaktadır. Uygulamalı eğitimin gün içerisinde 5 vakit alınması namaz ibadetinin kontrol mekanizması işlevine işaret etmektedir. Dolayısıyla namazın insanların ruhsal ve ahlaki yönden kötü söz ve davranışlardan alınmasında oldukça etkili bir görevi yerine getirdiği söylenilebilir. Namaz en temelde toplumun küfür, şirk ve nifak gibi tutum ve davranışlardan uzaklaştırılarak günlük hayat içerisinde iyiliğe yönelmesine katkı sağlamaktadır. Bu katkısı nedeniyle toplumsal hayatın düzenlenmesine namaz ibadeti oldukça önemli etkilere sahiptir (Arslantürk, 2009).

Günümüzde yaşamın hareketliliği içerisinde bireylerin tek başına tüm ihtiyaçlarını karşılayamadığı bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla bireylerin diğer bireylerle bir araya gelerek birliktelikler kurması ve ihtiyaçları doğrultusunda yardımlaşması gerekmektedir. Bireyler, ibadetler için bir araya gelmelerinde aktif bir rol oynayan namaz ibadeti ile kendi değerini keşfetmektedir (Akdoğan, 2002).

Bir usul niteliği taşıyan törenler, tekrarlanan ritüellerden oluşan bir bütüne işaret etmektedir. Törenler sosyal düzenin korunmasında kullanılan en etkili unsurlardır. Devlet hukuk ve inanç gibi soyut kavramların anlaşmalarını sağlayan törenler aynı zamanda bu kavramların hissedilmesinde de rol oynamaktadır. Örneğin bayram namazları, Müslümanların kardeşlik duygularının pekişmesini ve bütünlüğü hissetmelerinde ibadetler arasında en geniş kapsamlı olanıdır. Müslümanların Bayramı bayram namazı ibadetiyle başlamaktadır. Namazın ardından vaaz ve hutbe dinlenerek toplu dua edilmektedir. Bu durum Müslümanların bayramının sosyal ve ahlaki boyutuna işaret etmektedir (Erten, 2008).

6. Sonuç ve Öneriler

Din ile toplum arasındaki ilişki çok boyutlu olması nedeniyle pek çok araştırmanın odak noktası haline gelmiştir. Bu ilişkilerden ilki toplumsal yapının din tarafından şekillendirilmesi iken ikincisi dinin toplumsal yapı ve şartların bir ürünü olduğu yönündeki görüşlerdir. Günümüzde din ve toplumun karşılıklı etkileşim halinde olduğu kabul edilmektedir. Söz konusu ilişki karşılıklı etki tepki esasına dayanmakla beraber dinin toplum üzerindeki etkisi şeklinde tezahür söz konusudur. Toplumsal örgütlenme, bütünleşme ve çatışma dinin etkisi altındadır.

Dini gelenekler kendi içinde ve kendi dışında çeşitlenen farklı amaçları ve istekleri meydana getirerek birbirleriyle bir mücadele içerisine girmektedir (Demir Kıvrak, 2023). Dinden kaynaklanan sosyal çatışmalar karmaşık yapıdadır. Sosyal kimliğin önemli unsuru olan din,

içinde yaşanan kültüre göre farklı ritüellere sahiptir. Dinlerin kimliğinin, sosyal sınıf ve mesafelerin tanımlanması ile ilişkilendirilmesi söz konusudur. Din toplumun yeniden yapılandırılmasını sağlayarak bütünleşme fonksiyonunu üstlenmektedir. Her din içinde yer aldığı toplumda toplumun belli bir zihniyet kazanmasına yardımcı olarak toplumsal kontrolü sağlamaktadır. Günümüz modern toplumunda ve bireylerinde din, etkilerini sürdürmeye devam etmektedir. Bu etkiler çeşitli dini ritüeller ile gerçekleştirilmektedir.

İbadetler öncelikli olarak bireyi ilgilendirmesine rağmen toplum üzerinde de ciddi etkilerde bulunmaktadır. İslam dininde imandan sonra terk edilmemesi gereken ibadetler, insanın yaratıcı ile arasındaki ilişkinin dış dünyaya yansıyan yönünü göstermektedir. İbadetlerin bazılarının zaman ve mekân şartına bağlı olarak yerine getirilmesi bireylerin sosyalleşmesine ve toplumsal bütünlüğe katılmasına katkı sağlamaktadır. Zira aynı zamanı ve mekânı ibadet etmek amacıyla kullanan bireyler birbirlerine yakınlaşmakta, birlik ve beraberlik duygusu içerisinde hareket etmektedir. Örneğin toplu olarak gerçekleştirilen namaz ibadetine insanlarda birlikte yaşama ve kardeşlik bilinci gelişerek sosyal yardımlaşma ve dayanışma öğrenilir. İbadetlerin en önemli toplumsal fonksiyonları arasında toplumsal bütünleşmeyi sağlaması yer almaktadır. Tarihsel süreç içerisinde en ilkel kabilelerden itibaren günümüz modern toplumuna kadar bütün toplumlarda ibadetlerin ve ritüellerin varlığı söz konusudur.

İslam dininde ilk emredilen ve savaş durumunda dahi terk edilmesine izin verilmeyen namaz ibadeti, toplumsal birlik ve bütünlüğün sağlamlaştırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Namaz ibadeti bireysel açıdan maddi ve manevi temizlik sağlamakta, bireyi disiplinli hale getirmekte, bireysellikten uzaklaştırıp sosyalleşmeye teşvik etmekte ve kötülüklerden uzaklaştırarak dürüst bir kişilik kazandırmaktadır. Toplumsal açıdan ise namaz ibadeti ile toplumsal çatışma önlenmekte, toplumsal sapma engellenmekte, sosyal kontrol ve statü farklılıklarını ortadan kaldırarak toplumsal eşitlik sağlanmaktadır. Bireysel ve toplumsal açıdan pek çok faydası bulunan namaz ibadeti, sağlıklı bir neslin yetişmesinde, toplumsal ahlak ve huzurun temininde, milli birlik ve bütünlüğün sağlanmasında oldukça önemli bir konumdadır.

Kaynakça / References

- Abuzar, Celil. *Dinin Toplumsal Yaşam Üzerindeki Etkisi*, Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 2012.
- Akdoğan, Ali. *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dini Hayat*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2002.
- Akdoğan, Ali. *Sosyal ve Din*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2004.
- Altıkardeş, İsmet. *Din ve Sosyal Bütünleşme*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2004.
- Apaydın, Halit. *Namaz-Oruç, İlmihal*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Arslan, Mustafa. *Kültürel Bağlamda Din*. Ankara: Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 2004.
- Arslantürk, Zeki. *Namazın Cemaatle Kılınması veya İbadetleirn Toplumsallaşması*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2009.
- Arı, Yılmaz. "Din ve Otorite Kavramları Bağlamında Sünnilikte Dini Otorite." ed. Fevzi Rençber vd. *İlahiyat Alanında Araştırma ve Değerlendirmeler*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2021.
- Arı, Yılmaz. "Toplumsal Değişim Ve Din". *Asya Studies* 5/16 (Haziran 2021), 131-142. <https://doi.org/10.31455/asya.958362>.
- Coşkun, Ali. *Din ve Kimlik*. İstanbul: MÜİFD, (2009).
- Demir Kıvrak, Hilal. 2023. "Sociological Perspective of Trust in Islamic Ethics". *Uluslararası Dorlion Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (DASAD)* 1/1 (2023), 1-12. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8051424>.
- Demirci, Mustafa. "İbadetlerin İç Anlamı". *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2000.
- Durkheim, Emile. *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*. İstanbul: Ataç Yayınları, 2005.
- Ece, Hamdiye. *İslam'ın Temel Kavramları*. Beyan Yayınları, 2000.
- Efe, Adem. *Dini Gruplar Sosyoloji*. İstanbul: Dönem Yayınları, 2013.
- Erten, Hayati. *Sosyokültürel Açından Namaz İbadeti*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Günay, Ünver. "Din ve Toplumsal Farklılaşma". *Erzurum Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1992.
- Hökeleli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2005.
- Karadoğu, Ali. *Sosyo-Kültürel Açından Namaz İbadeti*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Karaman, Kasım. "Ritüellerin Toplumsal Etkileri". *Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 21, 2010.
- Keskin, Mustafa. "Din Ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4/3 (Haziran 2004), 7-21.
- Kongar, Emre. *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999.
- Mardin, Şerif. *Din ve İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Basım, 1983.
- Okumuş, Ejder - Baltacı, Ali. "Din Sosyolojisinde Emile Durkheim - Bir Giriş Denemesi". *İslami Araştırmalar Dergisi*, 2020.
- Yörükan, Yusuf Ziya. *İslam Dini Tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2006.
- Ünal, Vahdet. *İslam'da İbadetlerin Sosyal Fonksiyonu*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Yılmaz, Salih, Karacoşkun. Mehmet, *Dini Davranışlar ve İnançla İlişkisi*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2013.

Orijinallik Beyanı / Declaration of Authenticity

Bu makale, İntihal.Net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. / This article has been scanned by İntihal.Net. No plagiarism detected.

Akademik Etik Beyanı / Academic Ethics Statement

Bu Makale, yazarın ESOGÜ Sosyal Bilimler Enstitü'sünde Doç. Dr. Yılmaz ARI danışmanlığında yürütülen "Toplumsal Bütünleşme Faktörü Olarak İbadet ve Ritüeller; İslam Dini Örneği" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Çalışma, bilimsel araştırma tekniklerine ve akademik etik ilkelerine uyularak hazırlanmış, veriler üzerinde herhangi bir tahrifat veya çarpıtma yapılmamış, başka bir araştırmadan kısmen veya tamamen intihal edilmemiş, yayınlanması amacıyla başka bir yayın organına gönderilmemiştir.

This article is derived from the author's master's thesis entitled "Worship and Rituals as Social İntegration Factors; Islamic Religion Example", conducted under the supervision of Assoc. Prof. Yılmaz ARI at ESOGÜ Institute of Social Sciences. The study has been prepared in accordance with scientific research techniques and academic ethics principles, no falsification or distortion has been made on the data, no partial or complete plagiarism has been made from another research, and it has not been sent to another publication organ for publication.

Çatışma Beyanı / Conflict Statement

"Namaz İbadetinin Toplumsal Bütünleştirme Etkisi" başlıklı makaleyle ilgili olarak diğer kişi veya kurumlarla herhangi bir çıkar çatışması söz konusu değildir.

There is no conflict of interest with other individuals or institutions regarding the article titled "The Social İntegration Effect of Prayer Worship".

İthaf / Dedication / إهداء

Bu çalışma, İsrail'in Gazze'deki üniversitelere, okullara, hastanelere, mülteci kamplarına, evlere, camilere ve kiliselere düzenlediği vahşi, barbar, insanlık ve hukuk dışı saldırıları nedeniyle hayatını kaybeden bilim insanları, öğrenciler, sağlık çalışanları, din adamları, gazeteciler, bebekler, çocuklar ve masum sivillere ithaf edilmiştir. İsrail'in iki milyondan fazla Gazzeliyi evlerinden ve topraklarından sürgün etmek istemesi insanlık dışıdır. İsrail'in uluslararası hukuka, insan hak ve hürriyetlerine aykırılık içeren tüm işgal ve saldırıları suçtur ve bu nedenle yargılanması gerekmektedir.

This article is dedicated to the scientists, students, health workers, religious officials, journalists, babies, children and innocent civilians who lost their lives as a result of Israel's brutal, barbaric, inhumane and illegal attacks on universities, schools, hospitals, refugee camps, homes, mosques and churches in Gaza. Israel's attempt to expel more than two million Gazans from their homes and lands is inhumane. All Israeli occupations and attacks that violate international law, human rights and freedoms are crimes and therefore Israel must be prosecuted.

هذه المقالة موجهة إلى العلماء والطلاب وعاملين في مجال الصحة ورجال الدين والصحفيين والرضع والأطفال والمدنيين الأبرياء الذين فقدوا حياتهم بسبب الهجمات الوحشية واللاإنسانية وغير القانونية التي شنتها إسرائيل على الجامعات والمدارس والمستشفيات ومخيمات اللاجئين والمنازل والجوامع والكنائس الموجودة في غزة. فما تريده إسرائيل من نفي وتهجير أكثر من مليوني فلسطيني من أراضيهم ومنازلهم هو أمر غير إنساني. إن كافة ما تفعله إسرائيل من هجمات تنتافي مع حقوق الإنسان والحريات والقانون الدولي هي جرائم ولهذا السبب يجب محاكماته

Yazarlık Katkısı / Authorship Contribution

Çalışma tek yazarlı olarak yürütülmüştür. / The study was conducted with a single author.